

Het mes als verlengstuk van de arm

Legitimeringen van 'steken' bij Curaçaose jongens in Nederland

Inleiding

De verharding van de jeugdcriminaliteit is sinds een aantal jaren het onderwerp van debat in wetenschappelijke publicaties. Een opmerkelijke ontwikkeling betreft de toename van het aantal geweldsdelicten.¹ Bovendien valt op dat het meer en meer om jongere daders gaat en wordt het toenemend bezit en gebruik van wapens de laatste jaren steeds vaker gesignaleerd.

De meeste publicaties besteden echter weinig of geen aandacht aan de omstandigheden en de context van de daad vanuit het oogpunt van de daders. Om die reden is men nog te vaak geneigd hun gedrag te bestempelen als 'zinloos' en 'irrationeel' (cfr. Blok 1991, 189). Onderzoek naar delinquent gedrag zou meer aandacht moeten besteden aan het vertoog van de daders en de legitimeringen die zij eventueel gebruiken om hun delinquent gedrag te verklaren.

Wat, afgezien van de omvang van de criminaliteit onder Curaçaose jongens, opvalt, is dat hun vergrijpen vaak vrij gewelddadig zijn. Niet veel is bekend over de mogelijke oorzaken hiervan, ondermeer omdat nog te weinig is onderzocht wat de daders bezielt wanneer zij iemand verwonden of om het leven brengen.

De vraag die in dit artikel centraal staat is op welke wijze Curaçaose jongens het steken of dreigen met een mes legitimeren. Er wordt nagegaan in welke mate er overeenkomsten en verschillen bestaan in de inhoud van de legitimeringen van steken door jongens met of zonder politiecontacten, en daders en niet-daders. De vraag rijst hoe deze verschillen en overeenkomsten kunnen worden verklaard.

Vervolgens wordt onderzocht of bepaalde legitimeringen al dan niet samenhangen met de specifieke achtergrond en de leefsituatie van de Curaçaose jongens in Nederland.

De reikwijdte van de legitimeringstheorieën

Legitimeringen van gedrag zijn door verschillende auteurs (Mills 1940; Sykes & Matza 1957; Scott & Lyman 1968; Hirschi 1969; Hewitt & Stokes 1975) reeds uitvoerig beschreven. Sykes en Matza waren de eersten die legitimeringen van delinquent gedrag bestudeerden bij jongeren die in contact waren gekomen met de politie. Op basis van hun onderzoek kwamen zij tot een nieuwe theorie in de criminologie: de neutraliserings-theorie. Deze theorie heeft een grote invloed gehad op de manier waarop men in de criminologie ging nadenken over criminaliteit en het ontstaan ervan. Over een aantal belangrijke kwesties bestaat in het legitimerings-onderzoek echter nog steeds grote onduidelijkheid. Er heerst onder meer onenigheid over de vraag of de legitimering een argument is om zich delinquent te gedragen of daarentegen een argument is dat volgt op het delinquente gedrag. Sykes en Matza stelden dat neutralisatie van schuldgevoelens voorafgaat aan delinquent gedrag, waardoor deviantie mogelijk wordt, en de dader zich bevrijdt van die schuldgevoelens.

De veronderstelling dat legitimeringen volgen op delinquent gedrag was volgens Hirschi de meest plausibele causale ordening. Voorts ging hij ervan uit dat het individu dat nooit heeft deelgenomen aan delinquente handelingen onmogelijk neutraliseringstechnieken kan hanteren. Maar dit wil niet zeggen dat Hirschi neutralisering als oorzaak van delinquent gedrag verwierp. Aangezien het individu delinquente handelingen kan plegen over een langere tijdsperiode, waren er volgens hem allerlei redenen om aan te nemen dat neutralisatie, resulterend uit vroegere handelingen, de oorzaak kan zijn van latere handelingen, waarbij de neutralisering een motivationele waarde krijgt om tot nieuw delinquent gedrag over te gaan. Neutralisatie die de weg vrijmaakt naar delinquent gedrag suggereert echter een continue stijging in iemands deelname aan delinquentie. De vraag dringt zich dan echter op hoe men kan verklaren dat de meeste delinquenten niet opgroeien tot 'volwassen' delinquenten maar dat het delinquente gedrag daarentegen bij de meerderheid ervan op een bepaalde leeftijd ophoudt.

Beide theorieën zijn het erover eens dat de delinquent gelooft in de regels die gelden in de samenleving als geheel, zelfs wanneer hij deze overtreedt. De vraag rijst echter waarom individuen regels overtreden waar zij in belangrijke mate achter staan. Hoe kan het individu bijvoorbeeld geloven dat het verkeerd is om iemand te steken met een mes terwijl hij het toch doet? En wanneer zowel de dader als de niet-dader geloven dat de delinquente handeling verkeerd is, hoe kan dan worden verklaard dat de ene de handeling wel uitvoert en de andere niet?

Jongens met en zonder politiecontacten, ouders en niet-ouders kunnen dezelfde normen en waarden onderschrijven, maar dat hoeft niet te betekenen dat zij zich op dezelfde manier zullen gedragen. Het taalgebruik voorziet immers in een aantal mechanismen waardoor overtredingen kunnen worden gelegitimeerd. Deze mechanismen worden door Scott en Lyman aangeduid als *accounts* of verantwoordingen.² Wanneer de deviant zijn gedrag kan verantwoorden, en de verantwoording door zijn omgeving wordt gehonoreerd is volgens Scott en Lyman de deviantie geneutraliseerd. Neutraliseringstechnieken - die een onderdeel zijn van de door Scott en Lyman beschreven rechtvaardigingen - zijn technieken die de normatieve binding met de wet neutraliseren.³ Normovertredend gedrag is volgens deze visie niet een afwijzing van maatschappelijke normen, maar is eerder 'een fout die te verontschuldigen is' (een 'apologetic failure').

Volgens de sociale controle-theorie betekenen normen en waarden weinig of niets wanneer andere vormen van controle ontbreken. Delinquentie wordt volgens deze visie niet veroorzaakt door waarden en normen die er bevorderend voor zijn maar veeleer door de afwezigheid van waarden en normen die delinquentie verbieden (Hirschi 1969, 198). Sykes en Matza zoeken het antwoord in de aard van de normen. De veronderstelling van de neutraliseringstheoretici dat de meeste delinquenten trouw blijven aan conventionele normen, terwijl zij hun delinquent gedrag op verschillende manieren trachten te legitimeren, houdt in dat er een 'erosie' (Reckless 1967) van de normen en waarden plaatsvindt (Rogers & Buffalo 1971, 111). Normen schrijven zelden of nooit voor wat het individu precies moet doen maar vormen eerder richtlijnen voor een zone van acceptabel geacht gedrag. Matza (1964) wees erop dat de strafwet ontvankelijk is voor neutralisatie omdat zij, meer dan welk ander vergelijkbaar systeem van normen, stelt onder welke condities - verzachtende omstandigheden - de overtreder vrijstelling kan krijgen (Matza 1964, 61). Deze flexibiliteit in de strafwet biedt de delinquent als het ware een zekere ruimte om de normen te overtreden die hij eigenlijk onderschrijft (Rogers & Buffalo 1974, 316). Het zijn volgens Matza die 'episodische bevrijdingen van morele verboden' - wat hij aanduidt als 'drift' - die er uiteindelijk toe leiden dat het individu zich delinquent zal gedragen.

De reden waarom in de legitimeringsliteratuur over een aantal kwesties nog steeds grote onduidelijkheid bestaat ligt ondermeer in het feit dat te weinig wordt uitgegaan van een vergelijkend perspectief. De neutraliseringstheoretici baseerden hun conclusies immers hoofdzakelijk op de uitspraken van jongeren met geregistreerde politiecontacten. Jongeren zonder geregistreerde politiecontacten maakten niet het onderwerp uit van hun studie, waardoor zij een belangrijke vergelijkingsbasis misten. Aangezien

ik met mijn onderzoek wel uitga van een vergelijkend perspectief, hoop ik aan de hand van het verzamelde materiaal een bijdrage te leveren aan de discussie die al jaren gevoerd wordt in de criminologie in het algemeen en in het legitimeringsonderzoek in het bijzonder. Vervolgens hoop ik via het bestuderen van legitimeringen tot een beter inzicht te komen in de mogelijke oorzaken van delinquent gedrag.

De onderzoeksgroep

Het onderzoeksmateriaal bestaat uit interviews met 60 Curaçaose jongens (14-17 jaar), alle afkomstig uit de lagere sociaal-economische klasse van Curaçao, die in Nederland wonen. 30 Jongens zijn reeds een of meerdere malen in contact gekomen met de politie voor uiteenlopende delicten (diefstal zonder/met geweld, (poging tot) doodslag, bedreiging, verboden wapenbezit, overtreding van de opiumwet en verkrachting). De overige 30 jongens zijn nog nooit met de politie in aanraking gekomen.

Onder de jongens met politiecontacten rapporteerden er 13 dader te zijn van (poging tot) doodslag ('steken') en 14 dader te zijn van bedreiging met mes of pistool. Bij de jongens zonder politiecontacten rapporteerde er 1 dader te zijn van (poging tot) doodslag en 15 te zijn opgetreden als daders van bedreiging, met mes of pistool.

De legitimeringen van steken, die tijdens de interviews door de Curaçaose jongens werden gegeven, zijn weergegeven in tabel 1.

Over de vanzelfsprekendheid van steken

Uit de interviews met de Curaçaose jongens blijkt dat 'steken' of 'lopen met een mes' - en dat ook gebruiken wanneer de situatie het *vereist* - bijna vanzelfsprekend is voor een belangrijk deel van de respondenten. Als indicatie van deze vanzelfsprekendheid gelden uitdrukkingen als 'dan steek ik hem *gewoon*', 'dan *moet* het' of '*iedereen* loopt met een mes'.

Daarenboven wordt steken vaak gezien als iets dat 'normaal' is zoals blijkt uit onderstaand interviewfragment:

Maar zulke dingen zoals ik heb gedaan is niks weet je. Mij kunnen ze wel kijken zo door de vingers. Ik doe niet zo erge dingen, ik doe rustig aan dus. Ja hun noemen het erg, voor mij is het niet erg. Voor mij is het normaal weet je. Je hebt ruzie, je slaat iemand, is normaal weet je. Sommige mensen vinden het wel erg weet je ja je hebt iemand geslagen is erg weet je. Ja bloedneus, bloedlip, tand

eruit of zo. Maar dat is normaal, dat gebeurt altijd bij ruzie weet je, dus dat is normaal. En steken, ja ergens is dat ook normaal want overal waar nou gevochten wordt wordt nou gestoken of geschoten. Dus de politie gaat ook zien van ja, is normaal. Want iedereen die ruzie heeft loopt nou wel met een wapen of zo. [r18, MP-DD]⁴

Tabel 1 Legitimeringen van steken door de Curaçaose jongens

	'Steken'	
	Daders	Niet-daders
1. Verklaring/Normalisering <i>steken is normaal</i>	13	10
2. Verantwoordingen		
2.1. Excuses	0	0
2.2. Rechtvaardigingen		
1. Ontkennen van verantwoordelijkheid		
a. <i>ik kan het niet terugdraaien</i>	5	0
b. <i>het was niet eens met voorbedachte rade</i>	1	0
c. <i>ik had niet gedacht dat ie dood zou gaan</i>	2	0
2. Ontkennen van schade of nadeel		
a. <i>als je niet 'echt' steekt</i>	8	4
b. <i>het was maar voor de grap</i>	7	0
3. Ontkennen van het slachtoffer		
a. <i>als iemand zich met je bemoeit of ruzie zoekt</i>	13	16
b. <i>zelfverdediging</i>	9	6
c. <i>als die ander groter is</i>	8	7
d. <i>als iemand mijn familie (moeder) bedreigt of beledigt</i>	6	5
e. <i>als iemand mijn vrienden bedreigt</i>	2	2
f. <i>als het niet anders kan...</i>	2	1
g. <i>je steekt of schiet niet zomaar</i>	1	1

Vanzelfsprekendheid blijkt vooral uit de aanleiding tot de daad (je steekt uit 'zelfverdediging' of 'als iemand zich met je bemoeit of ruzie zoekt'). Van alle door de respondenten gegeven legitimeringen van steken is deze laatste de vaakst genoemde, zowel bij jongens met of zonder politie-contacten als bij daders en niet-daders:

Je steekt gewoon, als iemand doet stoer tegen jou of je krijgt problemen op de straat. Of ik ben in een discotheek. Een gozer doet stoer tegen mij. Zeg ik pas op. Als hij het nog doet steek ik hem gewoon. Dan loop ik verder. (...) Mijn moeder lost dingen op met praten, mijn vader en ik alleen vechten. Ik weet niet, ik heb al zoveel mensen gestoken dat ik ben vergeten. Ik steek gewoon, ik heb nooit spijt. Maar ik steek niet zomaar. Ik steek alleen als ik krijg ruzie of zo. Ik

heb een Hindoestaanse jongen gestoken en een Marokkaanse jongen, want die Marokkanen zoeken veel problemen. Ik loop met mijn vrienden, als een gozer komt die zoekt problemen, die zegt van kijk daar. Nou dan alle Antillianen willen die gozer pakken. Maar dan zeggen we van, één gaat. Dan pak ik mijn mes, dan steek ik hem. Ik heb altijd een mes bij me. Steek ik gewoon achter mijn schoenen. Ik zoek met niemand problemen maar als hun problemen zoeken, ja. Ik ben gewoon rustig, maar als je problemen zoekt met mij, dat is anders. Maar vrouwen steek ik nooit. Alleen jongens. [r49, MP-DD]

Nou ja als ie problemen zoekt, ik steek niet zomaar iemand. Of als ze problemen zoeken met mijn moeder of zo, word ik helemaal... weet je. Dan kan ik het wel, maar ik weet niet of ik het zou doen of zo. Soms loop ik wel op straat met mes. Kijk ik zoek geen problemen, maar als iemand problemen zoekt met mij. Als ik moet vechten dan vecht ik, maar stel die ander trekt een mes. Dan trek ik ook een mes. Maar het is nog nooit gebeurd. Ja, vechten wel, maar niet met mes of zo. [r55, ZP-GD]

In sommige situaties, meer dan in andere, wordt van een man vereist dat hij zijn fysieke weerbaarheid demonstreert. Uit de interviews blijkt dat de meeste jongens het 'steken' in sommige gevallen bijna als een 'plicht' beschouwen. Vooral wanneer de familie, maar bovenal de moeder, wordt bedreigd of beledigd, vinden zij het geoorloofd om te steken. Onderstaand interviewfragment illustreert hoe een aanwezig familielid als het ware als katalysator fungeert bij het feit dat de respondent een mes trekt:

Een andere jongen heeft mijn moeder bedreigd dat hij die huis van mijn moeder in brand zou steken. En een keer, we kwamen hem tegen. Ik en mijn moeder en mijn neef, beneden bij mijn neef zijn flat. Dus ik sloeg hem, en ik had toevallig een mes bij me, ik weet niet wat ik ging doen die dag met die mes. Ik steek hem in zijn nek. Mijn moeder begon te schreeuwen maar ik had al gestoken, dus ik kan het niet terug omdraaien. [r48, MP-DD]

Maar ook wanneer vrienden bedreigd worden, wordt er door een deel van de respondenten ingegrepen. In dat geval voelen zij zich voor een dilemma geplaatst en gaan ze ervan uit dat zij een keuze moeten maken tussen de overtreding van de normen van de samenleving in haar geheel en de overtreding van de normen van de vriendenkring. Het gedrag wordt dan toegeschreven aan het feit dat men de eisen van vriendschap moet laten voorgaan op die van de samenleving als geheel. Het individu beroept zich aldus op de loyaliteit ten aanzien van zijn vrienden, op *hogere plichten of principes* (Sykes & Matza 1957). Iets soortgelijks werd geconstateerd door Hunt (1985) die stelde dat het vooral de goedkeuring door collega-agenten was die recruten hielp bij het neutraliseren van schuld en schaamte, die zij ervoeren bij het gebruiken van geweld. De nieuwkomers raakten ervan

overtuigd dat in bepaalde omstandigheden sommige vormen van geweld geoorloofd waren. Hierbij leerden ze niet alleen wanneer en hoe ze geweld moesten gebruiken maar ook hoe ze een reeks verantwoordingen voor deze acties konden rechtvaardigen en omschrijven als 'normaal' (Hunt 1985, 333):

Ik ging een andere vriend van mij helpen omdat die man die vriend van mij had gepakt. En ja, ik blijf niet staan terwijl die andere slaat weet je. Een andere jongen was er ook bij en die had een mes bij zich. Maar hij deed ook niks. Dus ik heb het gedaan. [r17, MP-DD]

Hij was niet dood, maar ik had die man gewoon gestoken en een baksteen op zijn hoofd gegooid. Gewoon omdat ie een vriend van me wou slaan. Dat doen we om onze vrienden te beschermen. (...) Een goede vriend is als je zou sterven voor elkaar. Ik en die jongen waar ik samen mee woon zouden sterven voor elkaar. Bloedbroeders hebben we ook gedaan. Gewoon hier gesneden en hij daar (wijst op zijn hand) gesneden en dan op elkaar. [r21, MP-DD]

De loyaliteit ten aanzien van vrienden is eveneens groot bij jongens zonder politiecontacten. Aan de jongens werd gevraagd of zij de politie op de hoogte zouden brengen wanneer zij getuige waren geweest van het feit dat een vriend iemand had neergestoken. De meeste respondenten gaven hierop een duidelijk ontkennend antwoord:

Als hij iemand heeft gestoken, ik zou niks tegen de politie zeggen. Want meestal als zoiets gebeurt hebben ze goeie redenen. Bijvoorbeeld je loopt gewoon en iemand zoekt problemen. Je probeert alles te doen om niets te doen. Maar je ziet dat deze niet wil horen, en die zoekt verder problemen. Dus je kan niet doen tot dat hij jou steekt. Je moet eerst zijn. Dan zou ik hem zelfs helpen. (...) Als het moet steek ik iemand voor hem. [r34, ZP-GD]

Als een vriend iemand steekt en ik heb het gezien en de politie zegt heb jij dat gezien. Ga ik niet zeggen hij heeft het niet gedaan. Maar dan ga ik zeggen, ik weet niks. Dat is wel liegen, maar dat is goed liegen, want je bemoeit je er niet mee. Maar als je nou zou zeggen ja, die andere persoon heeft eerst wat gedaan terwijl hij niks had gedaan, dan lieg je slecht. Maar als ik gewoon zeg ik weet van niks, dan komt politie niet verder. [r33, ZP-DB]

Daarnaast wordt 'zelfverdediging' door een deel van de respondenten gekenmerkt als een goede reden om te steken. Volgens Jankowski rechtvaardigen jongeren, die deel uitmaken van een bende, het gebruik van geweld meestal op grond van het feit dat wanneer het slachtoffer de kans zou hebben gehad hij hetzelfde zou hebben gedaan. Zij legitimeren hun gedrag door ervan uit te gaan dat de wereld als het ware draait volgens

een sociaal-darwinistische code, waarin het recht van de sterkste geldt (Jankowski 1991, 170):

Ik loop met mes voor bescherming no, ik moet me beschermen toch. (...) Wanneer je ruzie hebt moet je je beschermen, je moet het altijd bij je hebben voor het geval dat, weet je. Voor het geval dat je ruzie krijgt. (...) Ik noem het zelfverdediging, sommigen noemen het geweldpleging of zo. Maar voor mij is het gewoon zelfverdediging, niks anders. Maar dat snapt die rechter niet. (...) Veel mensen lopen met wapens, uit bescherming weet je, want dan denken ze ja die is gestoken dus ik neem mijn mes ook mee. Dan denk die ene ja die loopt met mes, misschien krijg ik ruzie met hem, dan moet ik ook een mes meenemen. Iedereen denkt zo. [r18, MP-DD]

Maar ja, als het moet dan moet het. Bijvoorbeeld als je gaat vechten en die ander heeft een mes. Dan moet je toch jezelf kunnen verdedigen. Of die ander steekt je en jij hebt niks nou de volgende keer kom jij terug en steek je hem. (...) Maar als iemand mij wil vermoorden en ik heb ook een pistool in mijn hand dan is het van wie eerder schiet. Dan is het geen criminaliteit, dan is het overleven toch. Dan heb je iemand doodgemaakt maar dan krijg je niet het gevoel dat je slecht bent. Wel als je iemand hebt doodgemaakt zomaar. [r33, ZP-DB]

Schieten is geen criminaliteit, steken ook niet. Want er moet wel een reden voor zijn. Een goede reden om iemand te schieten is als hun een wapen trekken. Vind ik dat je mag schieten. Er is wapenwet, maar waarom maken ze dan wapens? Ze maken het toch, dan moet je het ook gebruiken. [r53, MP-DD]

Er moeten, zoals uit de gesprekken blijkt, duidelijke regels zijn die het geoorloofd achten om geweld te gebruiken. Men hecht er zozeer aan het geweld op een voorgeschreven, formele wijze uit te voeren, dat afwijkingen ervan resulteren in diskwalificatie (cfr. Blok 1991, 196). Door de meerderheid van de Curaçaose jongens wordt *zomaar* schieten of steken gekoppeld aan een psychische stoornis. Wanneer zij echter 'gedwongen' worden te reageren en dit dan ook doen, dan stijgen zij in aanzien.

Niet iedereen loopt echter gevaar om gestoken te worden. Een categorie slachtoffers die door de Curaçaose jongens wordt ontzien zijn bejaarden en vrouwen. Mannen en jongens van hun leeftijd lopen daarentegen de meeste kans om gestoken te worden 'wanneer zij problemen zoeken':

Als een vrouw ruzie zoekt zeg ik ah, ga weg man. Als ze blijft doorgaan geef ik haar een mep. Maar steken zou ik niet doen. (...) Als een oude man ruzie zoekt zou ik gewoon weglopen. Maar als ie doorgaat zal ik hem wel steken ja. [r18, MP-DD]

Het feit dat de jongens steeds beweren dat zij zich moeten verdedigen tegen anderen wordt vaak in een adem genoemd met de 'gevaarlijke buurt' waar zij wonen. Het dragen van een wapen is volgens de meesten onder hen logisch omdat zij ervan uitgaan dat het mes het enige is 'waar men kan op bouwen', voor het geval er iets gebeurt. Het is mede hierdoor dat het volgens de meerderheid voor de hand ligt dat men het altijd bij zich heeft. Dat de jongens meestal een mes op zak hebben, en maar zelden een pistool, ligt aan het feit dat een mes in tegenstelling tot een pistool, beschikbaar en goedkoop is:

Mijn moeder houdt er niet van als ik met wapens loop of als ik vecht. Ik vecht wel maar dan gewoon. Ja ik woon in de Bijlmer hè, en je hebt altijd vrienden en vijanden. Maar ik zou niet steken, enkel bedreigen. [r33, ZP-DB]

Ik weet niet waarom ik met mes loop, iedereen loopt toch met mes. In de Bijlmer is gevaarlijk hoor, iedereen lult. Sommige mensen verlullen je gewoon voor niks. Zie je niet hoeveel mensen daar dood gaan? Elke dag. (...) In de Bijlmer is echt gevaarlijk hoor daar. Iedereen is gek daar. Eergisteren een man heeft een vrouw uit het raam gegooid, van twee hoog. Heeft hij haar door het raam naar beneden gegooid. Allemaal die gekke dingen gebeuren daar. Lijken in de sloot. Hebt u dat niet gehoord? In een sporttas hebben ze een lijk gevonden, in het bos. [r54, MP-DD]

Hoewel de jongens het voortdurend hebben over het feit dat iemand anders hen bedreigd had, en dat zij enkel uit zelfverdediging handelden, blijkt uit hun verhalen - vooral die van de daders - dat zij bepaalde bedreigende situaties niet afwachten, maar dat zij deze zelf opzoeken, om te bewijzen dat zij risico's durven nemen. Je bent immers pas een volwaardig lid van de groep als je bereid bent je leven op het spel te zetten. Eén van de respondenten vertelde dat hij tijdens een avondje uit nooit naast zijn vriendin ging zitten aan de bar, in de hoop dat iemand van het mannelijke geslacht het zou aandurven om met haar een praatje te maken. Zo verschaftte hij zichzelf 'het recht' om met geweld te reageren en de aspirant-versierder, indien nodig, een lesje te leren.

Hoewel sommige respondenten wel eens hun angst uiten over de gevolgen van bepaalde gewelddadige confrontaties weerhoudt dit de meesten er echter niet van om agressief te reageren wanneer de situatie het 'vereist'. Men moet immers moed en durf tonen om als man te worden geaccepteerd. Volgens Jankowski gebruiken benedeleden psychologische mechanismen die ervoor zorgen dat men angst voor de dood uitschakelt, alsook een belangrijk deel van de remmende krachten om geweld te gebruiken, wanneer dat 'nodig' is. Net zoals jonge soldaten geloven zij vaak dat zij on-

overwinnelijk zijn ('warriors too good to be killed') en wordt met respect gesproken over de loyale, eervolle leden die gevallen zijn in de naam van de bende. Wanneer men door een kogel of een steekwond om het leven komt, verzekert men zijn eigen onsterfelijkheid (Jankowski 1991, 140):

Ik wil op mijn 35 dood, ja met een kogel. Ik heb een paar maanden geleden gedroomd, ik heb een goeie leven, strakke auto, alles naar mijn zin. Maar ik krijg ruzie met iemand en die neemt een pistool en schiet mij dood. Die droom heb ik de hele week gehad. Dus weet ik zeker al dat er iets gaat gebeuren. [r26, MP-DB]

Ik wens altijd dat ik dood word geschoten. Als ik aan mijn einde kom wil ik gewoon dat ze me doodschieten, niet dat ik van ziekte doodga. Ik ben altijd in zo'n wereld opgegroeid weet je, veel vrienden van me zijn doodgeschoten weet je. [r21, MP-DD]

Onoverwinnelijkheid en hardheid blijkt ook uit de wijze waarop de Curaçaose jongens de pijn beschrijven die zij ondervinden wanneer ze gestoken zijn:

Ik ben in mijn bovenbeen en mijn gezicht gestoken. Je voelt het niet, alleen als iemand je steekt en je ziet het, dan voel je het wel. Bijvoorbeeld jij zit en ik kom eraan en ik steek je. Je voelt het niet. Pas als je het bloed ziet zeg je ah, shit, ik ben gestoken dit en dat. [r18, MP-DD]

Kijk, hier in je been, kan je wel tegen, maar in je borst nee. Ga je dood. Doet wel pijn in je been maar je gaat niet dood. Is gevaarlijk hoor hier (wijst op zijn borst). Daarom steek ik niet meer weet je. Dadelijk steek ik iemand en steek ik hem fout weet je. Per ongeluk, misschien gaat ie dood of zo, ik weet niet. Is erg toch? Daarom heb ik afgeleerd. Want die rechter zei ook tegen mij, als het nog één keer gebeurt dat ik iemand heb gestoken ga ik heel lang vastzitten, lang. En ik wil dat niet, weet je. Daarom doe ik het niet meer. [r54, MP-DD]

Net zoals uit de aanleiding tot de daad een vanzelfsprekendheid blijkt, blijkt deze ook uit de gevolgen ervan. De respondenten verwijzen in dit geval naar de onomkeerbaarheid ('ik kan het niet terugdraaien') en de onbedoelde gevolgen van hun daden ('ik had niet verwacht dat ie dood zou gaan'):

Hij had wel kinderen en zo maar ja, ik kan het niet helpen. Het was niet mijn bedoeling om hem dood te maken, maar hij is wel doodgegaan. (...) Ik had niet verwacht dat hij van één steek dood zou gaan want je leest toch ook in de krant iemand heeft tien messteken gehad en hij leeft nog. En ik steek maar één keer, en toen was ik gelijk weg. (...) Toen ik hem stak had ik geen medelijden nee,

want hij pakt die vriend van jou op dat moment. Toen ik hoorde dat ie dood was, dacht ik eerst dat het een grapje was. (...) Nou, spijt heb ik niet, want ik heb het al gedaan. Dus ik vind het wel erg dat die man dood is, want dat was niet mijn bedoeling, maar ja hij is dood, dus ik kan er ook niets aan doen. (...) Ging ie (psychiater) vragen wat ik had gedaan en of ik het niet erg vond dat die man dood was. Ik zei nou ja die man is dood, ik kan toch niet helpen dat die man dood is. Ik ga niks doen waar ik spijt van krijg dus ik heb er geen spijt van. Ik vind het wel erg dat ie dood is maar ja, dood is dood. [r17, MP-DD]

Om inzicht te krijgen in de notie van vanzelfsprekendheid moet men zich verdiepen in de leefwereld van de Curaçaose jongens. Uit de wijze waarop zij hun eigen leven reconstrueren valt misschien wel iets af te leiden over de oorsprong van deze vanzelfsprekendheid.

Hoewel de jongens niet in staat zijn om aan te geven waarom het zo vanzelfsprekend is dat zij op een gegeven moment in hun leven een mes begonnen te dragen, blijkt uit de levensverhalen toch een duidelijk patroon. Het lopen met een mes en het uiteindelijk steken begint vaak als een 'spel' of een 'grap':

Ik heb wel al vaker iemand gestoken, maar voor de gein weet je. Zaten we gewoon te ouwehoeren met mes, hadden ze me in mijn been gestoken. Had ik hun ook weer gestoken. Gaan we achter elkaar rennen en gewoon met een mes steken, ksitt. [r18, MP-DD]

Ik ben nog nooit gestoken. Ik heb ook nog nooit gestoken. Alleen toen ik klein was had ik een mes op een jongen gegooid. (...) Ik vind mezelf geen crimineel, want ik heb niet ècht gestoken. Ik ging gewoon spelen met mes. Had ik mes gegooid, viel het op zijn voet. Dus het was gewoon grap. [r57, ZP-DB]

Het spelelement blijkt overigens ook uit het feit dat de jongens vaak een onderscheid maken tussen 'echt steken' en 'niet echt steken'. Het is opvallend dat zowel daders als niet-daders dit onderscheid maken:

Ik ben nog niet echt gestoken, maar gewoon voor grapjes, per ongeluk in mijn been of zo. Zitten we te stoeien met mes en dan gaat het per ongeluk je been in of zo, of in je hand of in je schouder of in je rug. Dat is niet echt steken. Echt steken is wanneer je ruzie hebt en dan steek je iemand en er komt bloed en zo, weet je. Dat is erg, dat is best wel erg. Maar gewoon in je been of zo is niet echt, ja is wel echt, maar voor mij niet. [r18, MP-DD]

Ik heb nog niet echt gestoken, of ja wel gestoken, maar niet dat ie diep naar binnen ging. In een jongen zijn been, een Nederlandse jongen en een Surinaamse jongen. Gewoon ruzie. (...) Dus die jongen, hij wou meteen komen slaan. (...) Ik had hem eerst geslagen, maar toen heb ik hem gestoken. Hij is niet eens naar de politie gegaan. [r56, ZP-DD]

Het spelen met messen ontaardt, zoals uit de gesprekken blijkt, echter niet zelden in een gevecht omdat de jongens hun vaardigheden willen testen. Vooral wanneer de tegenstander groter en sterker is, hetgeen kan leiden tot gezichtsverlies. De reden waarom conflicten zelden of nooit 'met de handen' opgelost worden is volgens de respondenten te wijten aan het feit dat de tegenstander groter en sterker was dan zichzelf. Pas als dit het geval is, is het blijkbaar geoorloofd om de ander te steken. Niets is immers erger dan van de tegenstander te verliezen. Bovendien blijkt uit de gesprekken dat de meeste jongens het erger vinden om geslagen te worden (wat als vernederend wordt beschouwd) dan om gestoken te worden (een steekwond geeft eerder status). Tegenstanders die groter en sterker zijn, waar men dus naar alle waarschijnlijkheid van zal verliezen, *moet* men dus steken:

Maar hij pakt die vriend van mij, hoe moet ik hem slaan? Die man was groot. En die anderen doen niks, wat moet ik dan doen? Als ik met mijn blote hand kon helpen dan had ik het gedaan. Maar je springt toch ook niet voor een auto of zo, een rijdende auto. [r17, MP-DD]

Maar ik heb geen ruzie gezocht, die man kwam ruzie met mij maken en die man was groter en breder dan ik, dus moest ik het wel doen. Die man kwam naar me toe, pakt me zo beet, duwt me. Had ik die mes eruit gehaald en heb ik hem gestoken. Ben ik weg gegaan. En toen later op de avond ben ik opgepakt. Sommige personen kan je niet uitvechten met je handen weet je. Stel je voor, je komt zo'n boom van een kerel tegen weet je. Je begint met je handen, maar op den duur gaat het niet meer weet je. Dan moet je wel wat pakken weet je. Dan pak je het eerste beste voorwerp dat je in je handen hebt en dan gebruik je het. Je begint met je handen maar dan lig je onder en dan denk je hé sorry, het gaat niet meer. Zo denk ik dan. Ik heb wel veel vechtsporten gedaan maar dat zegt nog niks. Eerst ga je proberen zo, maar dan lig je onder en denk je ja shit, ik verlies weet je. En je wil niet verliezen, want je weet als je verliest dan lig je helemaal kapot weet je. Dan denk je ja sorry, ik moet eerder zijn. Voor mij is erg om te verliezen, het is gewoon een afgang weet je, gewoon een wrede afgang. Maar ik zoek nooit ruzie weet je, maar diegene die met mij ruzie zoekt ja pech gehad. Sorry. [r18, MP-DD]

Verklaring van de vanzelfsprekendheid van steken

Uit het materiaal blijkt dat een belangrijk deel van de legitimeringsmechanismen die de Curaçaose jongens aangrijpen inhoudelijk nieuw is maar qua vorm belangrijke overeenkomsten vertoont met de neutraliseringstechnieken zoals die beschreven werden door Sykes en Matza. Er wordt zowel

aan *ontkenning van verantwoordelijkheid, ontkenning van schade of nadeel* en *ontkenning van het slachtoffer* gedaan.

Vanzelfsprekendheid blijkt zowel uit de aanleiding tot de daad (je steekt uit 'zelfverdediging' of 'als iemand zich met je bemoeit of ruzie zoekt') als uit de gevolgen ervan (onomkeerbaarheid en onbedoelde gevolgen). Door zich hierop te beroepen zijn de jongens in staat verantwoordelijkheid te ontkennen.

'Als iemand zich met je bemoeit of ruzie zoekt' betekent ook dat er grotendeels aan ontkenning van het slachtoffer wordt gedaan, in de zin zoals die werd omschreven door Sykes en Matza. Hierbij wordt het slachtoffer getransformeerd in iemand die schuld treft omdat hij de daad in belangrijke mate zelf heeft uitgelokt.

Ook wordt in iets mindere mate, schade of nadeel ontkend (als je niet echt steekt of je steekt voor de grap). Of hun gedrag al dan niet laakbaar is, is dikwijls afhankelijk van de vraag of er iemand schade of nadeel van heeft, en dit is voor velerlei uitleg vatbaar. Het feit dat men heeft gestoken voor de 'grap' of men niet 'echt' heeft gestoken betekent dat er niemand echt schade of nadeel heeft ondervonden van het delict, dat hierdoor niet geïnterpreteerd kan worden als een overtreding van de maatschappelijke norm, maar eerder als een fout die te verontschuldigen is.

De bestudering van de legitimeringen van steken verschaft inzicht in de reden waarom de meerderheid van de jongens steken niet definieert als delinquent gedrag. Maar om er achter te komen hoe het komt dat de meerderheid van de jongens steekt of zegt te zullen steken, wanneer anderen hen op de een of andere manier schijnen te bedreigen, schieten de legitimeringstheorieën als verklaringsmodel tekort. Om inzicht te krijgen in het gedrag van de Curaçaose jongens moeten deze theorieën in een breder verband worden geplaatst. Het is opmerkelijk dat er door de jongens in hoge mate aan ontkenning wordt gedaan. Maar dit is slechts één niveau van de interpretatie. Een dieperliggend niveau van interpretatie, die nauw samenhangt met de achtergronden van de jongens, kan via de legitimeringstheorieën niet worden achterhaald. Theorieën met betrekking tot eeren mannelijkheidsconcepten kunnen wat dit punt betreft meer opheldering bieden.

Blok (1991) wijst erop dat veel gevallen van doodslag voortkomen uit belediging, vooral in culturen met een sterk ontwikkeld eerbegrip. Dit eergevoel blijkt volgens hem het duidelijkst uit de positie en houding van groepen die vroeger werden beschouwd als eerlozen, buitenstaanders of minderheden, die zich thans van hun maatschappelijke positie bewust geworden zijn. Deze groepen streven immers naar erkenning van hun waarde, en juist omdat ze voor hun aanspraken meer gehoor gevonden hebben,

zijn vertegenwoordigers van deze groepen in het dagelijks verkeer met de gevestigden gevoeliger geworden. Hun eer is dan ook vaker in het geding (Blok 1980, 225).

Als iemand zich met je *bemoeit* of *ruzie zoekt*, of als iemand je *beledigt* respectievelijk *bedreigt*, is het volgens de meerderheid van de Curaçaose jongens vanzelfsprekend om te steken. Hoewel er een verschil is in de hevigheid van de reacties wordt door een belangrijk deel van de jongens op nagenoeg dezelfde manier gereageerd wanneer zij door iemand worden beledigd of bedreigd of het gevoel hebben dat dit het geval is. Campbell (1964) stelt in *Honour, Family and Patronage*, over het leven van Griekse schaapsherders, de Sarakatsani:

...it often happens at weddings that quarrels develop between unrelated guests. Insults, curses, and blows are exchanged, and sometimes knives are drawn. (...) A man is insulted, or imagines that he has been insulted, by another (Campbell 1964, 43).

Het is inderdaad opmerkelijk dat de minste of geringste aanleiding - bijvoorbeeld wanneer iemand hen, naar eigen zeggen, 'te' lang aankijkt of 'stoer doet' - ook volgens de Curaçaose jongens meestal wordt geïnterpreteerd als een belediging of bedreiging. Pitt-Rivers (1966) wijst erop dat elke fysieke belediging tot schande leidt, hetgeen een situatie creëert waarin de eer van de beledigde persoon bedreigd wordt en vraagt om 'genoegdoening'. Deze genoegdoening kan worden bereikt door het aanbieden van excuses die meestal de vorm aannemen van een 'denial of intention': door te stellen dat iets onopzettelijk gebeurde, reduceert de aanvaller de zwaarte van de belediging. Het excuus wordt hierdoor makkelijker aanvaard (Pitt-Rivers 1966, 26). Gebeurt dit niet dan vraagt dit om wraak. Over het algemeen is er echter weinig ruimte voor het geven en vooral accepteren van excuses. Campbell (1966) zegt wat dit betreft:

When a man appears to insult you, you do not pause to consider whether he may have misunderstood what you previously said, you do not in charity accept his apology. You consider only your honour and the consequences his remarks are likely to have if you do not act (Campbell 1966, 151).

Ook bij de Curaçaose jongens is er weinig gelegenheid tot dialoog en het bespreken van conflicten. Uit de gesprekken met de jongens blijkt eerder dat velen de behoefte voelen om hun mannelijkheid uitdrukkelijk te demonstreren. Terwijl van vrouwen vooral verwacht wordt dat zij conflicten uitpraten, hoort de man zich daarentegen met geweld te verdedigen tegen eventuele dreiging. Eergevoel is het hoogste goed; aangetast eer-

gevoel is de diepste belediging, die moet worden gewroken. Niet gewroken beledigingen leiden tot gezichtsverlies, hetgeen een bedreiging is van de mannelijkheid:

Waarom zou je dan met die man gaan vechten? Zo denk je dan hè. Waarom zou ik dan met hem woorden wisselen? Gewoon, ik schiet hem neer. Heb ik geen last van hem, ja toch, zo is het eigenlijk. Zo denken wij, zo denk ik dan tenminste. En ik denk dat de rest ook zo denkt. Waarom zou je met die man gaan praten of woorden wisselen? Dat zijn gewoon dingen voor vrouwen. En ik ben geen vrouw, ik hoef niet met die man te praten die lastig is. Kan ik hem beter uit de weg ruimen. En ja, dan zien we wel. [r48, MP-DD]

Beledigingen worden, zoals uit de gesprekken blijkt, als dermate krenkend en kwetsend ervaren dat alleen door het gebruik van fysiek geweld de geschonden eer hersteld kan worden (cfr. Blok 1980, 211). Het dreigen of steken met een mes wordt in dat geval niet gezien als een misdrijf maar als een poging om het evenwicht te herstellen. Iets soortgelijks werd door Jennifer Hunt (1985) omschreven als een *situationele account*. Zij beschreef op welke manieren de politiegemeenschap verantwoordingen levert die morele spanningen reduceerden en neutraliseerden bij leerling-agenten, die voor het eerst de overstap maakten van de formele wereld - de politieschool - naar de informele wereld - de straat - waar andere normen en waarden heersen met betrekking tot het gebruik van geweld. Hunt beschreef hoe politie-agenten trachten om het door hen gebruikte geweld op straat te rechtvaardigen door te verwijzen naar situaties waarin de autoriteit van de fysiek (hij wordt bedreigd met een wapen) of symbolisch (hij wordt verbaal bedreigd) wordt aangetast. In dergelijke gevallen is volgens de agenten het gebruik van geweld gerechtvaardigd als middel om de situatie opnieuw onder controle te krijgen (Hunt 1985, 327). Zoals uit de gesprekken bleek, reageren de jongens echter alleen op beledigingen veroorzaakt door individuen met ongeveer dezelfde positie. Reageren op beledigingen geuit door mensen met een lagere status wordt gezien als oneervol (Campbell 1964; Pitt-Rivers 1966; Elias 1983; Jamous 1992, e.a.). Dit impliceert dat de beledigingen geuit vanuit deze groep makkelijker worden getolereerd. Volgens Campbell is het oneervol voor een man om vrouwen, bejaarden, kinderen - kortom mensen die zwakker zijn dan hijzelf - aan te vallen. Doet hij dat wel dan brengt hij zijn reputatie in gevaar (Campbell 1964, 293). Dit verklaart waarom de slachtoffers meestal jongens zijn die ongeveer dezelfde positie hebben en van dezelfde leeftijd zijn als de daders.

Bepaalde gewelddadige confrontaties ontstaan bovendien niet zomaar toevallig, maar worden veelal door de respondent zelf in de hand gewerkt.

Jamous (1992) kwam tot een soortgelijke constatering bij zijn bestudering van de Iqar'iyen, een Berbersprekend volk in het Noorden van Marokko:

But the man of honor cannot limit himself to defensive conduct. He must challenge others by aggressive acts of the same kind. Moreover, each challenge is followed by a counter-challenge and can bring about a fresh series of acts of the same type (Jamous 1992, 169).

Verschillende auteurs (Campbell 1964; Van den Brink 1994; Yeşilgöz 1995; e.a.) hebben erop gewezen dat de behoefte om op beledigingen te reageren bovendien des te dwingender is wanneer de vernedering werd geobserveerd door omstanders, en de reputatie van diegene die beledigd wordt of zich beledigd voelt hierdoor op het spel komt te staan. Eer moet immers worden vertaald in de waarde die iemand zichzelf toekent maar ook in de waarde die hij heeft in de ogen van anderen. Daarnaast beweert Campbell dat messen sneller worden getrokken wanneer er getuigen zijn die het gebruik ervan kunnen tegengaan:

Yet these fights seldom lead to a killing. The Sarakatsani are very aware of the consequences of murder and vengeance killing; and even when they seem to be in the grip of ungovernable rage they do not draw a knife unless they see, or sense, that there are witnesses uncommitted by kinship obligation who will prevent them from using it (Campbell 1964, 97).

Van den Brink (1994) die conflicten beschreef tussen boeren op het Brabantse platteland in de 19de eeuw, kwam tot een gelijksoortige conclusie:

Men schold elkaar uit, greep elkaar vast en al spoedig vielen er de nodige klappen. Het duurde meestal niet lang of een van de twee pakte zijn mes om daarmee de ander een flinke jaap over het gezicht te geven, wat doorgaans ook het einde van de vechtpartij was. De betekenis van dit soort geweld was goeddeels ritueel: het ging er niet om de ander te doden maar de eigen eer te redden (Van den Brink 1994, 112).

De daad is nagenoeg op te vatten als een ritueel, waarvan de uitvoering aan bepaalde regels is gebonden. Uit de ritualisering blijken ook pogingen tot *legitimering* van het gedrag (Blok 1991, 197). Dit vertoont overeenkomsten met de bevindingen van Kroese en Staring (1991), die onderzoek deden naar daders van gewapende overvallen. Hoewel vrijwel geen enkele dader die zij interviewden spijt betuigde over zijn daden, deden velen pogingen het delict moreel te neutraliseren. Geweld was, zoals bleek, alleen toegestaan als het beheerst werd toegepast en ten dienste stond van het verkrijgen van geld. Kroese en Staring toonden ook aan dat het drei-

gen met geweld door de meeste overvallers niet als een vorm van geweld werd gezien, maar dat dit daarentegen werd gekenmerkt als onvermijdelijk en inherent aan het delict. Hoewel doelloos geweld oneervol is, stijgt de man in eer en prestige wanneer men ervan uitgaat dat hij zich verplicht zag een bepaalde moord te plegen. Er is immers geen duidelijker manier om iemand anders te tonen dat je sterker bent dan door hem te doden (Campbell 1966, 152).

Het reageren met geweld op beledigingen vertoont belangrijke overeenkomsten met het duel, wat ooit voor de aristocratie het middel bij uitstek was om buiten de wet conflicten te beslechten. Het duel leverde bevrediging op omdat men op die wijze zijn moed en durf kon demonstreren. Individuen zijn eigenlijk over het algemeen steeds op zoek naar die omstandigheden waarin zij kunnen bewijzen wat zij waard zijn. Dit wordt op overtuigende wijze geïllustreerd door Goudsblom (1995) die stelt:

Een habitus is een aangeleerde levenshouding, een samenstel van 'trained abilities' en 'trained inabilities'. Mensen leren zich in bepaalde soorten situaties te handhaven; een gevolg hiervan kan zijn dat ze zich in andere soorten situaties geen raad weten. Dit is een aspect van het sociale leven dat zich heel goed leent voor een analyse à la Erving Goffman: dat mensen er belang bij hebben een bepaald soort situatie te creëren, waarin zijzelf goed gedijen (Goudsblom 1995, 279).

Achtergronden bij de vanzelfsprekendheid van steken

Om meer inzicht te krijgen in de achtergronden bij de vanzelfsprekendheid van steken moet men trachten inzicht te krijgen in de levensomstandigheden op Curaçao van de jongens. Ook dient men na te gaan tot welke sociale netwerken deze jongens in Nederland behoren.

Het is treffend dat de daders nagenoeg allemaal uit dezelfde buurten (Boca Sami, Seru Fortuna, Buena Vista en Marchena) op Curaçao afkomstig zijn, die bekend staan als 'achterstandswijken', gekenmerkt door een hoge graad van werkloosheid. Ook in Nederland komen zij niet zelden in achterstandswijken terecht. De respondenten verwijzen vaak naar de buurten op Curaçao waar zij vandaan komen, waar het normaal is om een mes te dragen:

Vroeger zaten we samen op Curaçao, daar onder een boom. Maar nu, iedereen is veranderd. Ze zijn nu allemaal erg geworden. Iedereen loopt met een pistool daarzo. Diegenen die hier zijn opgevoed, die hebben geluk. Net als mijn broertjes die zijn hier grootgebracht. Een meisje van 14, 15 jaar, die gaat niet naar

ballet op Curaçao. Hier wel. Op Curaçao daar hebben ze liever dat ze met jongens met geld omgaan, om zwanger te worden.(...) Maar ik had altijd vrienden die al vast hebben gezeten. Met 13 jaar, ik had vrienden die moord hebben gepleegd met 18 jaar. Heeft ie 3 jaar gezeten op Curaçao. Had ie een man gestoken. En toen ging het fout hè. Toen begon het al fout te gaan, want toen dacht ik, als hij het kan, dan kan ik het ook. [r48, MP-DD]

Maar ik heb al vaker bloed gezien. Op Curaçao toen ik was klein ik ging ook naar discotheek met mijn 12, 13 jaar. Ik heb veel mensen zien vermoorden. Daarom ik voel niks als ik zie bloed. Gewoon op Curaçao, ik zie mensen elkaar steken, schieten. Ik sta erbij, ik zie die gozer bloeden. Ik loop weg. Daarom ik steek iemand, ik voel niks. [r49, MP-DD]

Yeşilgöz (1995) komt tot een soortgelijke constatering in zijn proefschrift over communicatie met Turkse verdachten. Opvallend is hoe vaak door de Turkse daders wordt geponeerd dat lopen of steken met een mes iets vanzelfsprekends is. Ook hier wordt het wapen beschreven als iets 'dat erbij hoort', als typisch mannelijk. Een echte man heeft altijd een wapen bij zich en is steeds bereid te vechten voor zijn goede naam:

Overigens moet volgens de tolk het in het bezit hebben van vuurwapens als normaal worden beschouwd voor mannen uit de streek in Turkije waar betrokkene vandaan komt. Men pleegt daar vuurwapens voor zichzelf te vervaardigen en die bij zich te dragen zodra men de jongensjaren ontgroeid is (Yeşilgöz 1995, 75).

Het is duidelijk dat een belangrijk deel van de respondenten - maar vooral de daders - zich in Nederland in een achterstandspositie bevindt en op verschillende terreinen (school, werk) kan worden beschouwd als 'drop-outs'. Statusdeprivatie - zowel op basis van sociale klasse als van etniciteit - werd vaak gezien als een belangrijke oorzaak bij het verklaren van gewelddadig en delinquent gedrag onder jongeren (Miller 1958; Short & Strodtbeck 1965; Toch 1969; e.a.). De obstakels die individuen onder vinden om bepaalde doelen te bereiken leiden volgens deze theoretici tot een verhoogde vorm van frustratie, hetgeen zich vertaalt in het gebruiken van geweld. Maar de vraag dringt zich op of statusdeprivatie inderdaad een factor is ter verklaring van delinquent en gewelddadig gedrag en of het daarentegen niet eerder wordt gebruikt ter legitiimering ervan? Is het niet veeleer zo dat statusdeprivatie bij sommigen als het ware een neutralisatiecomponent produceert?

Rogers en Buffalo (1974), die in navolging van Ball de toepasbaarheid van het concept neutralisering, zoals dat door Sykes en Matza werd gepresenteerd, op (etnische) minderheden onderzochten, vroegen zich af of zwarte neutraliseerders een aparte groep vormden door hun speciale posi-

tie in de sociale structuur. Op basis van hun onderzoek kwamen zij tot de conclusie dat er meer geneutraliseerd werd door zwarte dan door blanke delinquenten. Zij verwezen naar de sociale onrechtvaardigheid, racisme, getto's, armoede enz. De noodzaak om zich aan de wet te houden was volgens deze groep minder bindend. Door de uitsluiting of het falen binnen de politieke, sociale en economische structuren geloofden zij sterk in het aanwenden van alternatieve middelen tot het bereiken van een hogere maatschappelijke status. Een nadeel was echter dat Rogers en Buffalo uitsluitend jongens onderzochten met geregistreerde politie-contacten. Zij slaagden er niet in een controlegroep samen te stellen bestaande uit jongens die nog nooit een delict hadden gepleegd, waardoor zij een belangrijke vergelijkingsbasis misten. Uit de interviews met de Curaçaose jongens blijkt dat statusdeprivatie vaak wordt aangegrepen ter *legitimering* van hun delinquent gedrag. Het feit dat zij verwijzen naar de buurten waar zij vandaan komen is zo'n typische legitimering. Een belangrijk verschil tussen niet-daders en daders is dat deze laatsten veel vaker verwijzen naar hun achterstandspositie (gebrek aan toekomstperspectieven, omstandigheden op Curaçao, ...) ter legitimering van hun delinquent gedrag. Zij hebben meestal minder vooruitzichten op een baan gezien hun gebrekkige schoolopleiding en justitieel verleden, waardoor zij op ieder terrein het gevoel hebben dat zij gefaald hebben. Hun eer is, in vergelijking met de groep niet-daders, door hun zwakkere positie dan ook vaker in het geding. Ze zullen sneller reageren, omdat zij vaker het gevoel hebben dat zij beledigd worden, en die situaties opzoeken waarin er om de eer gestreden wordt. Bovendien zetten de daders - die over het algemeen op ieder terrein falen - minder op het spel wanneer zij met geweld reageren bij bepaalde bedreigende confrontaties, dan de niet-daders voor wie de schoolloopbaan of andere zaken belangrijk zijn.

Het feit dat het lopen met een mes en het uiteindelijke steken veel te maken heeft met het gebrek aan status en prestige wordt overtuigend aangetoond door Campbell. De man die de status heeft bereikt van hoofd van de familie wordt minder voortvarend omdat hij, door de verantwoordelijkheden die hij heeft ten aanzien van zijn familie, meer rekening zal moeten houden met de gevolgen van zijn daden (Campbell 1966, 148). Volgens Di Bella (1992) moeten mannen wanneer zij jong zijn vooral het bewijs leveren van moed, om aan te tonen dat zij hun naam waard zijn. Wanneer zij ouder zijn, moeten zij echter vooral kunnen aantonen dat zij in staat zijn een gezin te leiden en te verzorgen, zoals hun vader dat heeft gedaan (Di Bella 1992, 153). Dat het lopen met een mes een duidelijke fase is in het leven van de Curaçaose jongens kan op verschillende manieren worden aangetoond. Als aan de respondenten werd gevraagd of hun (stief)vader

een mes op zak heeft wanneer hij de straat op gaat werd meestal geantwoord: 'Nee, maar hij is groot'. Groot zijn heeft hier een dubbele betekenis, namelijk hij is sterk en niemand zou het wagen om hem aan te vallen. Anderzijds betekent het dat hij volwassen is, dat hij geld heeft (door werk of uitkering) en dus over enige status beschikt hetgeen de respondenten zelf nog niet hebben. Hetzelfde geldt als men vraagt of een oudere broer met een mes op zak loopt. Dan wordt meestal geantwoord: 'Vroeger wel, maar nu niet meer, want nu is hij gewoon rustig geworden. Hij heeft zijn vriendin, zijn kind, zijn huis, hij is nu gewoon rustig'.

Wilson (1969) stelde dat zwarte jongens vooral op jonge leeftijd meer geïnteresseerd zijn in hun 'reputatie' (namelijk de naam die iemand geniet in de kring van zijn sekse- en leeftijdsgenoten) dan in hun 'respectabiliteit' (namelijk de achting die men ontvangt door de conformering aan de algemeen aanvaarde ideale waarden en normen van de wijdere samenleving) (Marks 1973, 66). En reputatie verkrijgen zij door hun mannelijk gedrag. Pas na zijn dertigste jaar wordt van de Curaçaose man verwacht dat hij verantwoordelijkheid draagt voor de huishoudgroep. Voor die tijd heeft hij het recht op een vrij jongelingen-bestaan (cfr. Ames et al. 1989).

De Curaçaose jongens, die zich in een achterstandspositie bevinden, voelen zich sterk verbonden met de groep leeftijdsgenoten. Deze groep is voor hen uniek en hun identiteit wordt als het ware bepaald door het groepslidmaatschap. Binnen de netwerken waar de Curaçaose jongens deel van uitmaken heerst een sterke machocultuur. Van een man wordt verwacht dat hij zich met geweld verdedigt tegen eventuele beledigingen. De fysieke weerbaarheid die de jongens vertonen is in belangrijke mate bepalend voor hun sociale positie, voor het aanzien en respect dat zij genieten, en daarmee voor hun eer, hun reputatie en hun identiteit (Blok 1980, 219). Het mes is het symbool van het eergevoel, omdat het die identiteit en status verschaft. Het mes maakt woorden overbodig en het gebruik ervan wordt bijgevolg soms onvermijdelijk. Het dragen van en het steken met een mes is hun manier om zich binnen de groep te handhaven, om 'erbij te horen' bij gebrek aan andere mogelijkheden, doordat zij geen toegang hebben tot andere netwerken en referentiekaders. Dat de Curaçaose jongens vaak beweren dat zij *moeten* steken heeft alles te maken met het feit dat zij hun daad zien als de meest voor de hand liggende oplossing. Dit impliceert bovendien dat de meesten zich niet schuldig voelen. Wanneer een handeling wordt gezien als *noodzakelijk*, dan hoeft men zich inderdaad niet schuldig te voelen. Deze neutraliseringstechniek duidt Minor aan als 'defense of necessity', hetgeen veel overeenkomsten vertoont met 'ontkenning van verantwoordelijkheid' van Sykes en Matza.

Een andere kwestie, naast statusdeprivatie, die te maken heeft met de verdediging van de eer betreft het verdedigen van de moeder, wat nauw verband houdt met de gezinssituatie. Door verschillende auteurs (Campbell 1964; Pitt-Rivers 1966; Di Bella 1992; Yeşilgöz 1995; e.a.) werd reeds beschreven op welke wijze de eer van de man samenhangt met de seksuele eerbaarheid van de vrouwen uit zijn familie (moeder, vrouw, zuster(s), dochter(s)). Ook bij de Curaçaose jongens is dit in belangrijke mate het geval. Het maagdelijkheidscomplex van de vrouw en het daar tegenoverstaande viriliteitscomplex van de man maken volgens Abraham-Van der Mark deel uit van het culturele bezit van mensen uit de lagere klasse van Curaçao. Curaçaose mannen kunnen prestige verwerven uit het feit dat zij relaties onderhouden met verschillende vrouwen, maar op het eventueel 'vreemdgaan' van vrouwen rust een sterk taboe. Zij die tot de lagere klasse behoren hebben volgens Abraham-Van der Mark dezelfde normen als mensen die tot de sociaal-economische middengroepen behoren, maar door de situatie waarin zij verkeren kunnen zij deze veelal niet in dezelfde mate naleven. Zij zijn dikwijls gedwongen terug te vallen op andere normen en waarden (Abraham-Van der Mark 1969, 115). Rodman (1963) spreekt in dit verband over de 'lower-class value stretch'. Daarmee bedoelt hij dat degenen uit de lagere klasse de waarden van de sociaal-economische middengroepen wel aanvaarden, evenwel met een 'low degree of commitment'. Over de lagere klasse sprekend zegt hij o.a.:

They share the general values of the society with members of other classes, but in addition they have stretched these values, or developed alternative values, which help them to adjust to their deprived circumstances (1963, 209).

Rodman maakt volgens Abraham-Van der Mark echter de fout noodgedwongen vormen van aanpassing aan slechte sociaal-economische omstandigheden als 'oplossingen' van de uit die omstandigheden voortkomende problemen te zien. Refererend aan de situatie in het Caribisch gebied stelt hij dat de lagere klasse wel de waarde van een wettig huwelijk en legitieme geboorten aanvaardt, maar ook het concubinaat en buitenechtelijke geboorten wenselijk ('desirable') acht. Hij benadrukt volgens Abraham-van der Mark onvoldoende dat er geen sprake is van een vrijwillige keuze tussen gelijkwaardige alternatieven, maar dat men eerder genoeg moet nemen met de tweede keus (Abraham-Van der Mark 1969, 116). Volgens Van Dijke, Van Hulst en Terpstra (1990) kunnen er zeker vraagtekens geplaatst worden bij de veronderstelde monogamie van vrouwen, en dat niet alleen vanwege hun sociaal-economische positie. Zij merken op dat vrouwen zelden vrijuit praten over hun eventuele 'escapades'

of relaties met 'buitenmannen'. Ook de Curaçaose jongens verzwijgen vaak dat hun moeders er verschillende relaties op nahouden. Wat mij tijdens mijn bezoeken aan de Curaçaose gezinnen vaak opviel, is dat de jongens nagenoeg altijd de relaties van hun moeder met verschillende mannen verzwegen. Pas wanneer ik bij het gezin aan huis kwam, merkte ik dat er één (of soms meerdere) stiefvaders aanwezig waren. Het feit dat de moeders vaak kinderen hebben bij verschillende mannen leidt ook bij de jongens tot een zeker schaamtegevoel, zonder dat zij dit openlijk toegeven. Meteen wordt duidelijk waarom opmerkingen als 'konjo bo mama!' (loop naar je moer) als de grootste belediging wordt beschouwd, omdat men hierdoor de seksuele eerbaarheid van de moeder in twijfel trekt, die zoals gezegd, samenhangt met de eer van de jongens. Geen wonder dat de jongens uitermate fel reageren wanneer er opmerkingen gemaakt worden over hun moeder:

Kunnen ze eerst een grafkist gaan maken voor ze over mijn moeder lullen, ik maak geen grappen. Je mag aan alle Antillianen gaan vragen, als je over hun moeder lult, nou. Ik maak geen grap met je meer. (...) Over je vader mag je lullen, maar de zwakke plek is je moeder. (...) Als ze iets over mijn moeder zeggen, je moeder dit, je moeder dat, ja dat pik ik gewoon niet. Dan heeft die persoon pech gehad. Dan zie je er niet meer zo gezond uit als in het begin weet je. Dan word je geflipt weet je, word je agressief en dan denk je niet meer na weet je. Dan ga ik rare dingen doen, ga ik mensen steken en zo. (...) Je mag tegen mij zeggen dat ik crimineel ben, ik weet dat ik geen crimineel ben. Hij mag alles tegen me zeggen weet je, maar hij moet niet over mijn moeder of broertjes of familie beginnen weet je, of mij aanraken. Dan ben je fout klaar, dan ga ik je laten zien wat een crimineel is, dan ga ik je laten zien. Dan laat ik je voelen ook wat het is. [r18, MP-DD]

Ik maak me niet druk over mijn vader maar als ze zeggen ja mijn moeder is een hoer en dat soort dingen, dat wel. Want mijn moeder is toch iets wat altijd bij me zal blijven. Ze heeft me toch gemaakt. (...) Als je wordt geboren wordt je navelstreng afgeknipt, maar die navelstreng blijft toch altijd tussen moeder en kind. [r19, MP-DB]

Ik heb ruzie met jou, ik heb geen ruzie met je moeder. Jij hebt geen ruzie met mijn moeder, dus laat haar erbuiten. Als je wat over mijn moeder zegt dan worden mijn ogen wazig. [r24, MP-DB]

Het maagdelijkheidscomplex bij vrouwen en het viriliteitscomplex bij mannen hangen nauw samen met de socio-economische positie van Curaçaose mannen en vrouwen. Uit onderzoek zowel op Curaçao (Abraham-Van der Mark 1969; Marks 1973) als in Nederland (Van Dijke, Van Hulst & Terpstra 1990) blijkt dat Curaçaose vrouwen respectabiliteit en status

verwerven via het moederschap. Op Curaçao zijn de meeste vrouwen afhankelijk van de financiële bijdrage van een partner terwijl zij in Nederland over een eigen inkomen kunnen beschikken. Hoewel een eventuele bijdrage van een partner de financiële druk zou verminderen, heeft wat dit punt betreft in Nederland de partner aan belang ingeboet. Het betekent vaak dat de positie van de vader ook binnen het gezin relatief zwakker wordt. Ellemers (1994) spreekt in dit verband over 'status withdrawal' bij de vader, en een relatief sterker wordende positie van de moeder. Curaçaose vrouwen in Nederland ontlenen een grote mate van gezag aan het falen van de man om zijn plichten als vader na te komen of aan zijn frequente of totale afwezigheid. In verband met het feit dat Curaçaose jongens vaak worden geconfronteerd met een permanente afwezigheid van hun vader spreekt Angenent over 'dwangmatige masculiniteit'. Als de vader ontbreekt, missen jongens volgens hem een belangrijke identificatiefiguur van wie ze kunnen leren hoe ze met hun mannelijkheid moeten omgaan. Jongens zouden hierdoor de neiging ontwikkelen om hun mannelijkheid nadrukkelijk te demonstreren wat volgens Angenent gepaard zou gaan met veel agressief gedrag (Angenent 1991, 102).

Beschouwing

In tegenstelling tot die delicten waar het instrumentele aspect (zoals het verkrijgen van geld) centraal staat, is 'steken' een delict waarbij vooral het expressieve aspect (bravoure, eer, prestige) belangrijk is. Instrumentele factoren waarbij een rationeel afwegingsproces plaatsvindt en waarbij kosten en baten tegen elkaar worden afgewogen spelen hier niet. Dit maakt de case-study over steken interessant.

Er zijn grote overeenkomsten in de inhoud van de legitimeringen van steken bij jongens met of zonder politiecontacten, en bij daders en niet-daders. Zoals uit de analyse is gebleken, kunnen de legitimeringstheorieën slechts één niveau van verklaring bieden. Zij geven uitsluitend inzicht in de verschillende niveaus van ontkenning. De theorieën zeggen echter weinig of niets over de mogelijke motieven van het gedrag. Een dieperliggend niveau van verklaring wordt geboden via de bestudering van het concept eer en mannelijkheid. Twee belangrijke factoren die nauw verweven zijn met het concept eer, zijn statusdeprivatie en het beschermen van de seksuele eerbaarheid van de moeder.

Naarmate de jongens, die zich allemaal ongeveer in dezelfde positie bevinden, meer te lijden hebben onder statusdeprivatie zal bij hen de noodzaak groter worden om hun eer en die van de moeder te beschermen.

Bovendien zullen deze jongens eerder die situaties opzoeken waar er om de eer gestreden wordt. Bij hen is in sterkere mate dan bij de groep niet-daders de drang aanwezig om hun omgeving te tonen wat zij werkelijk waard zijn.

Noten

* Met dank aan Johan Heilbron voor zijn commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

1. 'Een opmerkelijke en enigszins zorgelijke ontwikkeling betreft de toename van de gewelddelicten. (...) Gezien tegen de achtergrond van een zekere verontrusting ten aanzien van dit verschijnsel en de vrees voor een steeds maar toenemend geweld in onze samenleving, valt te overwegen om een dieper gravend onderzoek te verrichten naar het vóórkomen, de aard en de achtergronden van de gewelddadige jeugdcriminaliteit (Junger-Tas, Kruissink & Van der Laan 1992, 6).'

2. Een *account* (verantwoording) is een linguïstische uiteenzetting door het individu om zijn gedrag - dat door de omgeving als verwerpelijk wordt geacht - te verklaren. Scott en Lyman onderscheiden twee types accounts, de *excuses* en de *justifications*. Excuses (verontschuldi-

gingen) zijn verantwoordingen waarbij het individu toegeeft dat zijn gedrag verwerpelijk is maar verantwoordelijkheid ontkent. Justifications (rechtvaardigingen) zijn verantwoordingen waarbij het individu ontkent dat zijn gedrag verwerpelijk is, maar wel toegeeft dat hij ervoor verantwoordelijk is (Scott & Lyman 1968).

3. Sykes en Matza onderscheiden vijf neutraliseringstechnieken: ontkenning van verantwoordelijkheid, ontkenning van schade of nadeel, ontkenning van het slachtoffer, veroordeling van de veroordelaars en het beroep op hogere principes of plichten (Sykes & Matza 1957).

4. MP: met politiecontacten
ZP: zonder politiecontacten
DD: dader van (poging tot) doodslag
DB: dader van bedreiging (met mes of pistool)
GD: geen dader

Literatuur

Abraham-Van der Mark, E.E., *Yu'i Mama. Enkele facetten van gezinsstructuur op Curaçao*, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 1969.

Amesz, I., F. Steijlen & H. Vermeulen, *Andere Antillianen. Carrières van laaggeschoolde Antilliaanse jongeren in een grote stad*, Amsterdam: Het Spinhuis, 1989.

Angenent, H.L.W., *Achtergronden van jeugdcriminaliteit*, Houten/Antwerpen: Bohn Stafleu Van Loghum, 1991.

Ball, R.A., An Empirical Exploration of Neutralization Theory, in: M. Lefton, J.K. Skipper & Ch.H. McCaghy (eds.) *Approaches to Deviance: Theories, Concepts and Research Findings*, New York: Appleton-Century-Crofts, 1968.

- Blok, A., Eer en de fysieke persoon, *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 8, juni 1980, 211-229.
- Blok, A., Zinloos en zinvol geweld, in: *Alledaags en ongewoon geweld*, H. Franke, N. Wilterdink & C. Brinkgreve (red.), Amsterdam: Amsterdamse Sociologisch Tijdschrift/ Wolters-Noordhoff Groningen, 1991, 189-207.
- Bos, J. & H. van Hulst, *Pan i respèt. Criminaliteit van geïmmigreerde Curaçaose jongeren*, Utrecht: OKU, 1993.
- Brink G. van den, Van gevecht tot gerecht. Geweldpleging in het Zuidoosten van Brabant 1811-1875, in: D. Bos & H. Sonneveld (red.), *Derde Jaarboek Amsterdamse School voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek*, Amsterdam: Thesis Publishers, 1994, 109-122.
- Buffalo, M.D. & J.W. Rogers, Behavioral norms, moral norms, and attachment: problems of deviance and conformity, *Social Problems*, 19, 1971, 101-113.
- Buffalo, M.D. & J.W. Rogers, Neutralization techniques. Toward a simplified measurement scale, *Pacific Sociological Review*, 1974, 313-331.
- Campbell, J.K., *Honour, Family and Patronage. A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*, Oxford: Clarendon Press, 1964.
- Campbell, J.K., Honour and the Devil, in: J.G. Peristiany (ed.), *Honour and Shame. The Values of the Mediterranean Society*, Chicago: The University of Chicago Press, 1966, 141-170.
- Di Bella, M.P., Name, Blood and Miracles: the Claims to Renown in Traditional Sicily, in: J.G. Peristiany & J. Pitt-Rivers (eds.), *Honor and Grace in Anthropology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, 151-165.
- Dijke, A. van, H. van Hulst & L. Terpstra, *Mama Soltera. De positie van 'alleenstaande' Curaçaose en Arubaanse moeders in Nederland*, Den Haag: Warray, 1990.
- Elias, N., *The Court Society*, Oxford: Basil Blackwell Publisher Limited, 1983.
- Ellemers, J.E., Succes, een verwaarloosd thema in het Nederlandse minderhedenonderzoek - of de betekenis van moeders, in: idem, *Modernisering, macht, migratie. Opstellen over maatschappij en beleid*, Amsterdam: Boom, 1995.
- Goudsblom, J., De civilisatietheorie: kritiek en perspectief, *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, jrg.22, nr.2, oktober 1995, 262-282.
- Hewitt, J.P. & R. Stokes, Disclaimers, *American Sociological Review*, 40(1), 1975, 1-11.
- Hirschi, T., *Causes of Delinquency*, Berkeley: University of California Press, 1969.
- Hunt, J., Police Accounts of Normal Force, *Urban Life*, Vol.13, nr.4, 1985, 315-341.
- Jamous, R., From the Death of Men to the Peace of God: Violence and Peace-making in the Rif, in: J.G. Peristiany & J. Pitt-Rivers (eds.), *Honor and Grace in Anthropology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, 167-191.
- Jankowski, M.S., *Islands in the Street. Gangs and American Urban Society*, Berkeley/Los Angeles/Oxford: University of California Press, 1991.
- Junger-Tas, J., M. Kruissink & P.H. van der Laan, *Ontwikkelingen van de jeugdcriminaliteit en de justitiële jeugdbescherming: periode 1980-1990*, Arnhem: Gouda Quint, 1992.
- Kroese, G. & R. Staring, 'Je gaat niet naar binnen met een bosje bloemen'. Gewelddoepassing, rationaliteit en professionaliteit bij gewapende overvallen. in: H. Franke,

- N. Wilterdink & C. Brinkgreve (red.), *Alledaags en ongewoon geweld*, Amsterdam: Amsterdamse Sociologisch Tijdschrift/ Wolters-Noordhoff Groningen, 1991, 76-95.
- Marks, A.F., *Man, vrouw en huishoudgroep. De Afro-Amerikaanse familie in de samenleving van Curaçao*, Leiden: Rijksuniversiteit Leiden, 1973.
- Matza, D., *Delinquency and Drift*, New York: John Wiley and Sons, 1964.
- Miller, W.B., Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency, *Journal of Social Issues*, nr.14, 1958, 5-19.
- Mills, C.W., Situated Actions and Vocabularies of Motive, *American Sociological Review*, 5(6), 1940, 904-913.
- Pitt-Rivers, J., Honour and Social Status, in: J.G. Peristiany (ed.), *Honour and Shame. The Values of the Mediterranean Society*, Chicago: The University of Chicago Press, 1966, 21-77.
- Reckless, W.C., *The Crime Problem*, New York: Appleton-Century-Crofts, 1967.
- Rodman, H., The Lower-class Value Stretch, *Social Forces*, 42, 1963, 205-215.
- Scott, M.B. & S.M. Lyman, Accounts, *American Sociological Review*, 33, 1968, 46-62.
- Short, J.F. & F.L. Strodtbeck, *Group Process and Gang Delinquency*, Chicago: University of Chicago Press, 1965.
- Sykes, G.M. & D. Matza, Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency, *American Sociological Review*, 22, 1957, 664-670.
- Toch, H., *Violent Men. An Inquiry into the Psychology of Violence*, Chicago: Aldine Publishing Company, 1969.
- Yeşilgöz, Y., *Allah, Satan en het recht. Communicatie met Turkse verdachten*, Arnhem/Utrecht: Gouda Quint bv/Willem Pompe Instituut, 1995.
- Wilson, P.J., Reputation and Respectability, a Suggestion for Caribbean Ethnology, *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 4, 1969.
-
-